

Procesní právo – studijní materiál

Osnova:

1. Typy řízení
2. Nejvyšší správní soud
3. Správní orgány a obrana proti nim: veřejný ochránce práv
4. Rozhodčí řízení
5. Postavení soudců a soudní soustava
6. Občanské soudní řízení, zásady

1. Typy řízení (typy procesu → procesní právo)

Český právní řád zná několik typů řízení. Jedná se jednak o civilní, tj. občanskoprávní řízení, které se řídí podle zákona č. 99/1963 Sb., tedy podle občanského soudního řádu. Civilní proces je jinými slovy občanskoprávní (viz Napoleonův slavný občanský zákoník z roku 1804 s názvem *Códe civil*, tj. kodex (zákoník) občanský). Jde o řízení, v kterém soudce určí, zda má pravdu žalobce, nebo žalovaný. Žalobce tedy zahajuje řízení žalobou proti žalovanému (strany se také někdy označují jako navrhovatel a odpůrce). Pojem žalovaný přitom není totéž co obžalovaný. Obžalovaný je stranou v trestním řízení poté, co je proti němu vznesena obžaloba. Občanské soudní řízení a jeho zásady jsou blíže rozebrány v bodě 6. Typické je pro něj, že procesní strany (žalobce a žalovaný) jsou v rovném postavení: mají před soudem stejná práva. V trestním řízení neplatí rovnost subjektů, protože zde proti sobě stojí státní zástupce, který vznáší obžalobu ve veřejném zájmu, a obžalovaný.

Dalším řízením je tedy řízení trestní. Zde nestojí proti sobě dva rovnocenné subjekty: úlohou soudce není rozřešit, který z občanů má pravdu, resp. zda vyhoví tomu, co stojí v žalobě. Úkolem trestního řízení je rozhodnout, zda došlo ke spáchání trestného činu a zda je obžalovaný za něj vinen, nebo ne, tzn., zda ho spáchal právě on. Trestní řízení probíhá podle zákona č. 141/1961 Sb., tj. podle trestního řádu. Pokud pachatel spáchal trestnou činností určitou škodu nějaké soukromé osobě, vystupuje v trestním řízení tato osoba jako poškozený. Ovšem tato osoba může také chtít „odškodnění“ prostřednictvím civilního řízení, například může žalovat pachatele pro ochranu osobnosti. Současně ale může jít o trestný čin pomluvy podle § 184 trestního zákona (pozor, byl přijat nový trestní zákon: 40/2009 Sb., nebyl ale přijat nový trestní řád, platí stále ten z roku 1961).

Dalším typem řízení je řízení správní. Zde nerozhoduje soud, ale správní orgán, jednoduše řečeno úřad. Správní rozhodnutí, které vznikne jako výsledek správního řízení, musí obsahovat stejné náležitosti jako rozhodnutí soudu (výrok, odůvodnění, poučení o opravných prostředcích). Správní orgány se musí řídit podle správního řádu (500/2004 Sb.), kde je uveden jejich postup. Podobně jako soudy

také úřady jsou veřejnoprávními subjekty, proto pro ně platí zásada, že co není dovoleno, je zakázáno (nikoli naopak!). To v praxi znamená, že úřad může postupovat jen způsobem, jak mu určí zákon. V některých případech je ale na jeho správním uvážení, zda například určité žádosti vyhoví, nebo ne. I takové rozhodnutí musí ale náležitě odůvodnit a nesmí přitom porušit zásadu právní jistoty a nestrannosti.

Posledním významným předpisem je pak soudní řád správní. Jde o zákon č. 150/2002 Sb. Podle tohoto zákona se řídí správní větev soudnictví. Tedy jde o případy, kdy strana sporu nesouhlasí s výrokem úřadu (správního orgánu) a chce věc řešit soudně. Proti úřadu se tedy může bránit ve správním soudnictví. Správní soudnictví přitom není od klasického – civilního a trestního odlišeno institucionálně. Podle soudního řádu správního se proti úřadu lze bránit u klasického krajského soudu. Pokud bych ani poté nesouhlasila s vyřešením případu, můžu se dál obrátit prostřednictvím kasační stížnosti na nejvyšší správní soud. Ten je poslední instancí.

2. Nejvyšší správní soud

Nejvyšší správní soud je nejmladší z vrcholných soudních institucí v právním řádu České republiky. Informace o soudcích a jejich rozhodnutí lze najít na webu www.nssoud.cz (podobně web ústavního soudu: www.usoud.cz, web nejvyššího soudu www.nsoud.cz). Zatímco ústavní soud je ochráncem ústavnosti právního řádu, tj. souladu zákonů s ústavou, a nejvyšší soud je dovolacím soudem v jiných otázkách než ve správním soudnictví, nejvyšší správní soud je kompetentní, jak již z názvu patrné, v otázkách správních. Některé jeho další kompetence jsou určeny zákonem.

Ačkoli byl nejvyšší správní soud vtělen už do ústavy při jejím vzniku, fakticky vznikl až v roce 2003. Nyní sídlí na Moravském náměstí v Brně. Také sídlo nejvyššího soudu a ústavního soudu, podobně jako sídlo veřejného ochránce práv, je v Brně, které je tradičně vnímáno jako město s mimořádnou právní tradicí již z doby první republiky.

NSS je určitým „odvolacím“ stupněm ve věcech správního soudnictví. Pokud standardně nesouhlasím s výrokem úřadu, bráním se v linii správního soudnictví nejprve u krajského soudu, poté může ale rozhodovat ještě nejvyšší správní soud, obrátím – li se na něho skrze kasační stížnost. Má také výlučnou kompetenci ve věcech existence politických stran, jejich rozpouštění apod. (viz nedávné řízení týkající se dalšího pokračování fungování Dělnické strany, která nakonec byla zrušena, nicméně řada jejích členů hlásá tatáž hesla pod hlavičkou Dělnické strany sociální spravedlnosti). Dále rozhoduje o legitimitě voleb. Správní soudy rozhodují mimoto také o žalobách proti nečinnosti úřadů, nebo proti jejich protiprávnímu zásahu.

3. Správní orgány a obrana proti nim: veřejný ochránce práv

Znakem úřadů – správních orgánů je jejich trvalost a to, že nemají povětšinou právní subjektivitu. Nejsou tedy subjektem podle práva a nemohou vystupovat jako strana v soudním řízení. V českém právním řádu jsou upraveny na mnoha místech, v mnoha předpisech, takže nelze uvést jediný zákon, který by uváděl všechny, nebo většinu úřadů. Správním orgánem jsou také obce, města, městské části (například Úřad městské části Brno – Žabovřesky apod.). Orgánem je ale také policista nebo strážník městské policie.

Většinou jsou úřady koncipovány tak, že existuje ústředí (většinou Praha, Brno, ale i jinde občas) a regionální pobočky. Existuje tedy například ústředí české správy sociálního zabezpečení a dále pobočky umístěné po republice. Podobně například v čele České školní inspekce je Ústřední školní inspektor/inspektorka a vedle toho jsou v různých městech inspektoráty. Nad pracovní oblastí dohlíží inspektoráty práce: ústředním orgánem je Státní úřad inspekce práce (informace o jeho činnosti: www.suip.cz) a ten kooperuje s regionálními oblastními inspektoráty práce. Inspekce práce dohlíží nad poměry u zaměstnavatele poté, co vznikne pracovní poměr. Zatímco úřady práce fungují pro fázi před uzavřením pracovního poměru a po jeho ukončení (například zprostředkovávají zaměstnání při nezaměstnanosti).

Mezi ústřední orgány státní správy patří:
Ministerstva (úřad, v jehož čele stojí člen vlády)
Úřad na ochranu hospodářské soutěže (tzv. antimonopolní úřad)
Český statistický úřad
Státní úřad pro jadernou bezpečnost
Úřad vlády ČR (servis pro vládu, její poradní orgány)
Český telekomunikační úřad
Národní bezpečnostní úřad
Úřad průmyslového vlastnictví
Energetický regulační úřad a další.

Obranou proti rozhodování úřadů je nejen žaloba ve správním soudnictví, ale také jiné prostředky. Proti úřadům má jednat veřejný ochránce práv (NE ochránce lidských práv!). Jeho kompetence jsou vymezeny zákonem č. 349/1999 Sb., o veřejném ochránci práv. Prvních deset byl ombudsmanem JUDr. Otakar Motejl, dříve také ministr spravedlnosti napojený na levicovou vládu a v minulém režimu advokát disidentů. Od roku 2010 se po úmrtí dr. Motejla stal novým ombudsmanem JUDr. Pavel Varvařovský, bývalý ústavní soudce.

Ombudsman je odpovědný parlamentu, skládá mu pravidelné zprávy o své činnosti. Navrhuje změnu právní úpravy. Podnět k veřejnému ochránci práv lze podat skrz: podatelna@ochrance.cz. Ochránce také řeší případy namítané diskriminace, což je téma, které spadá i do oblasti soukromého práva (občana může diskriminovat i soukromý subjekt, nejen úřad). Ombudsman dále navštěvuje místa, kde dochází k omezení svobody osob. Například tedy provádí návštěvy věznic, dětských domovů, ústavů, domovů pro seniory.

4. Rozhodčí řízení

Rozhodčí řízení je charakteristickým posílením zásady autonomie vůle smluvních stran. Jde o procesní rozhodování, které není svěřeno standardním soudům, ale jednotlivým rozhodcům, popřípadě rozhodčím soudům. U nás je nejvýznamnějším rozhodčím soudem Rozhodčí soud pro hospodářské a agrární komoře ČR. Strany si mohou do uzavírané smlouvy uvést tzv. rozhodčí doložku, což je ustanovení, podle kterého v situaci, kdy vznikne z dané smlouvy spor, nebudou jej řešit soudy, ale rozhodce. Nebo mohou uzavřít samostatnou rozhodčí smlouvu či smlouvu o rozhodci.

Rozhodčímu řízení jinak říkáme arbitráž, rozhodce je také nazýván arbitr. Jeho rozhodnutí se označuje jako rozhodčí nález, což je obdoba soudního rozsudku. Zajímavé také je, že rozhodčí nález má stejný význam jako standardní rozhodnutí soudu. Arbitráž se řeší podle zákona 216/1994 Sb. o rozhodčím řízení. Rozhodce nemusí být právník. V některých sporech se stranám může více hodit například ekonomické nebo jiné vzdělání rozhodce. Rozhodce ovšem musí být zletilý a způsobilý k právním úkonům. Musí souhlasit s tím, že spor rozhodne (jedná se o tzv. receptum arbitri). Pokud rozhodčí nález obsahuje předepsané náležitosti, nelze se již ve stejné věci obrátit na soud. V takovém případě platí totiž zásada ne bis in idem, tj. ne dvakrát v téže věci. Naopak pokud by rozhodčí nález náležitosti neměl, je třeba dospět k závěru, že soud může takový nález zrušit a rozhodovat ve sporu sám.

Jelikož arbitráž neprobíhá pouze v rámci některého státu, ale i v mezinárodním kontextu, bylo třeba upravit mezinárodní smlouvou vzájemné uznávání nálezů rozhodců. Vznikla proto New York-ská úmluva o uznávání rozhodčích nálezů.

5. Postavení soudců a soudní soustava

Soudní moc je vnímána jako podstatná složka moci ve státě. Vedle legislativní a exekutivní moci je soudní moc zakotvena v ústavě coby třetí vrchol veřejné moci. Personálně je tato moc realizována soudci. Jde o funkci, která je ve společnosti přítomna odnepaměti. Uvádí se dokonce, že jde o funkci starší než sám panovník. Předpoklady uvádí zákon č. 6/2002 Sb., o soudech a soudcích, který stanoví bližší organizaci a obsazení soudů. Procesní aspekty postupu soudců pak jsou upraveny v občanském soudním řádu a trestním řádu. Speciální úprava platí pro ústavní soudce, tam je třeba se řídit zákonem o ústavním soudu.

V řízení může rozhodovat buď samosoudce, nebo senát. V našem právním řádu rozhoduje na okresním soudu samosoudce, ale v pracovních věcech senát, dále u krajského soudu rozhoduje senát tehdy, když se jedná o odvolací řízení, a v trestním řízení může rozhodovat samosoudce tehdy, jedná-li se o méně závažnou trestnou činnost.

Soudce je při rozhodování omezen pouze zákonem. Je nezávislý na jakémkoli jiném subjektu veřejné moci. Nicméně i pro něj platí zásada, že co není zákonem

dovoleno, to je zakázáno. Nezávislost soudů a soudců je prvotním předpokladem demokracie. Ve všech nedemokratických zřízeních naopak byli a jsou soudci využíváni pro podporu vládnoucí ideologie. To je zcela patrné například z rozsudků československých komunistických soudců nebo soudců nacistické Třetí říše. Už v římské říši byl rozlišován iudex privatus (soukromý soudce) a soudce trestní oblasti. Soudcovskou pravomoc měl ovšem hlavně panovník, císař.

Od středověku pak vznikají myšlenky o tom, že moc panovníka by měla být omezena. Tak vzniká v Anglii parlamentarismus: parlament propříště omezuje panovníkovu absolutní moc. Absolutní monarchie se tak postupně mění na konstituční monarchii nebo ústavní monarchii. Panovník je tak omezen ústavou (konstitucí). S tzv. tripartitou moci pak přichází Charles Louis de Montesquieu (čti [šárl lui de monteskié]), podle něhož dnes nazýváme dělbu moci ve státě na legislativu, exekutivu a soudní moc.

Zcela jiný systém soudcovského rozhodování funguje v angloamerickém (někdy také anglosaském) právním prostředí ve srovnání s kontinentální Evropou. U nás je soudce omezen psaným zákonem. V angloamerickém prostředí mají význam tzv. precedenty. Tj. rozhodnutí soudce ve významné záležitosti, které je třeba do budoucna již dodržovat. Takže pokud se jiný soudce v budoucnu dostane k otázce, v níž už jiný soudce vytvořil precedent, musí se podle něj řídit, jde-li o skutkově podobnou záležitost. Hovoříme o judge – made law nebo také o case law. Tj. právo vytvářené soudcem, resp. právo založené na jednotlivých cases, tj. případech.

Speciální úprava platí pro ústavní soud, podle zákona 182/1992 Sb. Soudců je zde 15, jsou jmenováni na 10 let. Jejich hlavním úkolem je chránit dodržování ústavy a poměřovat dodržení základních práv obsažených v Listině základních práv a svobod. Jde o jediný typ řízení, kdy je povinné zastoupení advokátem. K ústavnímu soudu se podává ústavní stížnost, což je velmi kvalifikovaný právní úkon.

Soustava soudů v ČR: v prvním stupni rozhodují buď okresní soudy, nebo krajské. Záleží, co říká zákon: například spory vyplývající z nekalé soutěže řeší přímo krajský soud. Odvolacím soudem je buď krajský v případě, že předtím rozhodoval okresní, nebo vrchní soud v případě, že předtím rozhodoval krajský.

Platí tedy linie OS → KS
KS → VS

Odvolání je tzv. řádným opravným prostředkem. Podává se proto proti rozhodnutí, které není ještě v právní moci (většinou je lhůta na odvolání 15 dní). Pokud je rozhodováno soudem formou platebního rozkazu, neuplatňuju proti němu odvolání, ale odpor. Mimo řádné existují ještě mimořádné opravné prostředky, které se na rozdíl od odvolání podávají proti rozhodnutím, která jsou už pravomocná. Jde o obnovu řízení a dovolání. Dovoláváme se k nejvyššímu soudu. V případě správního soudnictví rozhoduje krajský soud, od něj můžu dát kasační stížnost k nejvyššímu správnímu soudu. U mimořádných opravných prostředků je stanovena mnohem delší lhůta, protože například se nově mohou objevit skutečnosti, které některá strana nemohla v původním řízení namítnout.

6. Občanské soudní řízení, zásady (v prezentaci od snímku 13)

Soudní řízení v civilní oblasti probíhá buď jako řízení návrhové, nebo tzv. ex offo, tedy z úřední povinnosti. Při řízeních ex offo je soud povinen je zahájit i bez návrhu některé strany (řízení týkající se dědictví například nebo řízení o poměrech nezletilých dětí). To jsou řízení, které sice nikdo nenavrhne, ale je potřeba je rozhodnout. Běžně jsou ale řízení návrhová, což je projevem zásady dispoziční: celé řízení je plně v dispozici stran. Nechtějí-li strany například pokračovat v zahájeném řízení, mohou uzavřít smír a řízení nebude pokračovat.

Soud nastupuje vlastně až tehdy, kdy se strany neumí dohodnout jinak. Je tedy ultima ratio, krajním prostředkem. Pokud žalobce zbytečně soud, a tudíž stát zaměstnává, je logické, že musí platit výlohy. Tedy zpravidla pokud se obrátím na soud s žalobou, ale neumím podložit svá tvrzení, musím platit nejen náklady řízení státu, ale i tu druhou stranu, kterou jsem obtěžovala svým tvrzením. Druhá strana totiž přišla o svůj čas a energii. Existuje ale také pravomoc rozhodujícího soudce určit, že některý účastník řízení bude pro svoje sociální poměry z úhrady poplatků osvobozen. Na poplatky existuje speciální předpis o soudních poplatcích.

Mezi další významné zásady patří zásada volného hodnocení důkazů, podle které soudce sám přiřkne v jednotlivém případě různým důkazům různou vypovídací hodnotu. Soudce může rozhodovat sice volně, ale výhradně na základě toho, co bylo před soudem vyřčeno. Je proto dobré vždy navrhnout co nejvíce důkazů. Přesto si ale určí soudce sám, které z nich provede. Obecně platí, že jako důkaz může sloužit cokoli (tedy pochopitelně až na mučící praktiky, jak tomu bylo v minulosti).

Ještě dnes je ale velmi tenká hranice mezi tím, co je a co není mučení. Amnesty International například uvádí, že waterboarding, tj. metoda, u které se navodí vyslýchanému pocit, že je topen a nemůže dýchat, je formou mučení (používáno například na americké vojenské základně na Kubě Guantanamo). Formálně u nás bylo mučení jako metoda vyslýchání zrušeno za vlády osvícené panovnice Marie Terezie. Komunistická moc používala různé formy psychického i fyzického týrání. Mučením není přitom jen používání agrese a bití, ale také nepodání jídla, vody, neumožnění kontinuálního spánku, vydírání apod. ČEKA, ruská tajná policie, například dávala vyhladovělým a žízňivým vězňům na výběr, zda chtějí přesolený chléb, nebo nic (viz: Aleksandr Solženicyn: Souostroví Gulag).

Na soud se tedy obracím s žalobou, která obsahuje žalobní petit. To je vyjádření mého požadavku, tj. určím, co chci, aby žalovaný musel udělat. Soud petitu buď vyhoví, nebo ne. Je proto třeba ho velmi přesně formulovat. Každé rozhodnutí jak soudu, tak úřadu, pak musí obsahovat:

- Enunciát, tj. výrok (buď žalobě vyhoví, nebo ne, resp. v trestním řízení buď je obžalovaný vinen za TČ, nebo není),
- Odůvodnění výroku,
- Poučení o opravných prostředcích: soud vás vždy musí poučit, co máte dělat, když s jeho rozhodnutím nesouhlasíte (kam se odvolat, v jaké lhůtě).